

О. Є. Луговой
О. О. Луговой
А. А. Крон
В. Г. Рошко

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
"Ужгородський Національний Університет"
Зоологічний музей УжНУ

ЗАЛАМИ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ УЖНУ

Путівник

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
”Ужгородський Національний Університет”
Зоологічний музей УжНУ

О. Є. Луговой, О. О. Луговой, А. А. Крон, В. Г. Рошко

ЗАЛАМИ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ УЖНУ

Путівник

Ужгород - 2022

УДК 59(477)(091)
ISBN 978-617-589-226-8

Рекомендовано до друку
Вченою радою ДВНЗ "УжНУ"
(протокол №8 від 6 жовтня 2022 р.)

Рекомендовано до друку
Редакційно-видавничою радою ДВНЗ "УжНУ"
(протокол №6 від 27 вересня 2022 р.)

Рецензенти:

Мірутенко В.В. – кандидат біологічних наук, доцент Уж-НУ;

Гуштан Г.Г. – кандидат біологічних наук, молодший науковий співробітник Державного природознавчого музею НАН України.

Луговой О.Є., Луговой О.О., Крон А.А., Рошко В.Г
Залами Зоологічного музею УЖНУ. – (Путівник) / за редакцією Крон А. А., Луговой О.О. – Ужгород, 2022.
– 57 с.

Розроблений путівник висвітлює коротку характеристику різних груп тварин представлених в зоологічному музеї на науково-популярному рівні для учні шкіл, гімназій, коледжів, технікумів, працівники лісової охорони, туристи, батьки з дітьми та інших верст населення.

Упорядники: Крон А.А., Луговой О.О.

© Луговой О.Є., Луговой О.О., Крон А.А., Рошко В.Г.

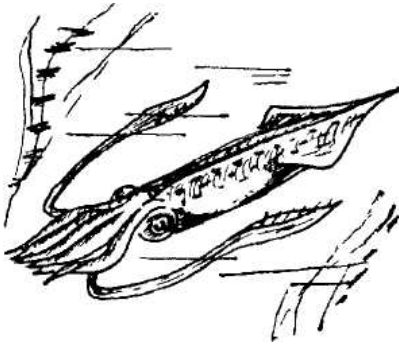
© Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» Зоологічний музей

ВСТУП

Зоомузей Ужгородського національного університету щорічно відвідують тисячі людей. Це не тільки студенти-біологи та науковці-зоологи із різних міст та країн світу, але також учні шкіл, гімназій, коледжів, технікумів, працівники лісової охорони, туристи, батьки з дітьми тощо. Усім цікава інформація про тварин, яких бачать у музеї. Усню інформацію вони отримують під час екскурсій. Зрозуміло, що відвідувач побажає закріпити знання про бачене та почуте, мати згадку про зоомузей. Тому й підготовлено цей збірник-путівник про Зоологічний музей. Він розрахований, у першу чергу, на людей, які не є біологами за фахом, але бажають поповнити свої знання з зоології.

Це не науковий довідник, а науково-популярна розповідь про побачене у нашому музеї. Путівник складається із серії коротких нарисів про різні групи тварин нашої планети і, зокрема, Закарпаття та про найбільш цікаві експонати музею, що ілюструють фауну цих груп. Описана історія Зоомузею з часів заснування до сьогодні та вказані можливості перспективного розвитку. У путівнику також наведені списки хребетних тварин Червоної книги України, що зустрічаються в Закарпатській області та списки птахів і ссавців Червоної книги України, що не трапляються в Закарпатській області, але присутні в залах Зоологічного музею. Сподіваємося, що путівник, який тримаєте у руках, допоможе Вам краще пізнати тварин і збагатити свої знання про навколишній світ.

МОРСЬКІ БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ

Світовий океан є колискою усього живого на нашій планеті. За останні 500–600 мільйонів років у океанах та морях виникла надзвичайно різноманітна фауна, представники якої за науковою класифікацією належать до різних

типів тваринного світу – від найпростіших (одноклітинних) до хордових включно. У морях живуть представники усіх без винятку типів тварин, але не всі вони можуть бути ефектно представлені в музейній експозиції: деякі з них занадто малі (наприклад, дуже гарні радіолярії з найпростіших), інші, наприклад медузи, у неживому стані погано зберігають форму тіла тощо. Тому ми розповімо тільки про деякі найбільш "показові" експонати.

На початку огляду музею привертають увагу різноманітні корали (тип кишквопорожнинні), а точніше їх вапнякові скелети. Тут можна побачити добре відомий червоний корал, який використовується для виготовлення ювелірних прикрас (намиста, браслети тощо). Цікаві так звані мадрепорові корали, які в музеї представлені різними видами. Ці тварини живуть у тропічних морях, де температура води ніколи не буває нижчою за 20,5 градусів Цельсія. Колонії мадрепорових коралів, розростаючись, утворюють прибережні рифи та кільцеподібні острови - атоли. На таких островах тваринного походження є людські поселення, скелети коралів там використовують для покриття ву-

лиць, будівництва помешкань, з коралів виготовляють вапно. В старовину коралам приписували магічні властивості, їх скелети під назвою "коралум альбум" слугували сировиною для виготовлення ліків.

Чималий інтерес викликають у відвідувачів зоомузею морські ракоподібні (тип членистоногі), а серед них, в першу чергу, камчатський краб, омар та лангуст. Ці дуже великі безхребетні тварини є об'єктами морського промислу, їх м'ясо ціниться як делікатес. Камчатський краб, а точніше крабоїд (він не належить до групи "справжніх крабів"), живе у Японському, Охотському та частково у Берінговому морях. Відстань між кінцями розведених ніг може сягати у нього 2 метри! Омари та лангусти нагадують дуже збільшених річкових раків, особливо перший з них, який має величезні клешні. Лангусти таких великих клешень позбавлені. Загальна довжина цих раків сягає 80 см. Наявні в зоомузеї омари (лат. *Homarus gammarus*) та лангусти живуть у прибережних морях Тихого та Атлантичного океанів. В експозиції музею серед ракоподібних заслуговують на увагу також такі оригінальні сидячі форми, як, наприклад, баянуса (морські жолуді), морські качечки, а також рак-самітник, який активно пересувається, щоб оселитись у раковинах молюсків, та інші.

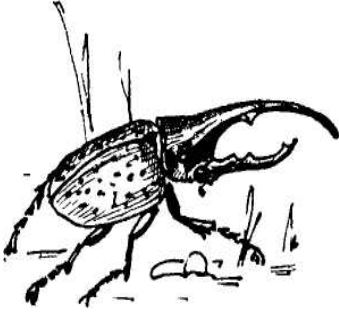
Відвідувачі нашого музею також цікавляться представниками типу молюски. У великих скляних циліндрах можна побачити головоногих молюсків - каракатиць, восьминогів, кальмарів. Це виключно морські істоти, яких подеколи називають "морськими приматами". Вони володіють найбільш розвиненим серед безхребетних тварин головним мозком. Очі кальмарів, відносно довжини тіла, є найбільшими серед усіх тварин світу.

Головоногі рухаються, використовуючи реактивний струмінь води, який викидають через спеціальний сифон. На руках-щупальцях є ряди присосок, про що кожному добре відомо з пригодницьких романів та кінострічок. Слід нагадати, що головоногі молюски є важливими об'єктами морського промислу: свіжо-заморожені та законсервовані кальмари потрапляють на прилавки магазинів. Серед великої кількості виставлених черепашок двостулкових та черевоногих молюсків відвідувачів нашого зоомузею привертають увагу масивні черепашки тридакни та птероцерки, що відблискують перламутром (обидві із прибережних морських вод Шрі-Ланки). З пізнавальної точки зору не менш цікавим є знайомство з експозицією морських зірок, офіур, морських їжаків та інших представників типу голкошкіри. У водній стихії ці тварини бувають забарвлені у різні кольори веселки. На жаль, яскраве забарвлення у неживих голкошкірих втрачається. Тому в музейній експозиції ці тварини не дуже привабливі і користуються меншою увагою відвідувачів, ніж та, на яку вони заслуговують.

Ми розповіли лише про незначну частину виставлених у музеї морських безхребетних тварин. Тут можна побачити також грецьку губку, різних актиній, мечохвоста, що трапляється вздовж узбережжя Австралії та Філіппін, "морську лілію" – тваринку, більш схожу на квітку, та багато чого іншого.

НАЗЕМНІ БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ

На суходолі та у материкових прісних водоймах різноманітність типів тваринного світу менша, ніж у морях та океанах. Проте окремі групи наземних безхребетних надзвичайно багаті кількістю видів. Одних

лише комах (клас типу членистоногі) на Землі нараховується за різними даними від 1 до 10 мільйонів видів! Як сказав один зоолог, "більша частина тваринного життя на материках та островах є у формі комах". У морях комах практично немає, а ті, що живуть у прісних водоймах (плавунці, водолюби та інші), пристосувалися до водного середовища вторинно.

Наше життя тісно пов'язане з комахами. Вони бувають надзвичайно корисними (запилювачі рослин, санітари лісу, ентомофаги тощо) і дуже шкідливими (переносники захворювань, шкідники сільськогосподарських культур, технічні шкідники деревини). Ефектно показати комах у залах музею нелегко, тому що більшість з них малі за розміром. Добре в цьому випадку допомагають тропічні комахи, серед яких є представники, які відрізняються гігантськими (як для комах) розмірами.

Відвідувачі нашого музею бувають здивовані, побачивши жука під назвою носоріг-атлас із тропіків Індії та Шрі-Ланки. Довжина його тіла 8 см, але до цього треба ще додати довжину трьох вражаюче великих рогів, якими озброєний самець. Жук-геркулес із тропічної Америки має тільки два роги, разом із якими сягає у довжину 16 см! Безрогий жук-голіаф живе у Африці. Його майже квадратне 10-сантиметрове тіло забарвлене у темний колір з білим малюнком, спина неблискуча, бархатиста. Усі згадані вище жуки-гіганти нагадують броньовані машини у світі комах.

Надзвичайно цікава будова туруна-листовидки (жужелиця) з острова Ява. По боках тіла цієї великої комахи є бобоподібно загнуті тонкі хітинові пластинки, які дозволяють добре триматися на поверхні води, коли жук плаває. Величезні златки переливаються смарагдово-золотистим кольором, а тропічний палочник-листочка формою та забарвленням нагадує листок дерева. Тропічні водні клопи поступаються розмірами жукам. Звичайно, відвідувачів музею приваблюють і інші комахи, в першу чергу, метелики. Тут є метелики з тропіків, з Далекого Сходу, з Кавказу і, зрозуміло, з Карпат. Усі ці косатцеві, німфаліди, саатири, бражники надзвичайно привабливі, їхнє забарвлення важко описати, його треба побачити на власні очі.

Кожна людина знає бабок, які стрімко пролітають влітку над водоймами. В музеї легко можна розібратись у тому, яка з бабок зветься «красуня», яка – «лютка», «дідок», «стрілка». Багатьох комах, виставлених у музейній експозиції, занесено у Червону книгу України. Серед них жук-олень, вусач альпійський, поліксе-на, подалірій, сатурнія мала, бражник-мертва голова.

Вже час звернути увагу на інші групи безхребетних. Із класу павукоподібні усім цікаві тарантули. Їх декілька видів. Тарантул - великий волохатий павук. Свою назву дістав дякуючи місту Таранта в Італії, в околицях якого декілька століть тому люди хворіли на особливий нервовий розлад. Вважалося, що хворобу викликають укуси цих павуків. Хворих людей лікували швидким танцем "до упаду". Звідси і пішла назва південного танцю "тарантелла". Треба зауважити, що укуси більшості видів тарантулів за наслідками не страшніші від жаління оси.

Більш небезпечний укол скорпіона, який теж належить до павукоподібних. Уколи деяких тропічних скорпіонів викликають загибель людей. Але частіше, особливо на північ від тропіків, уколена скорпіоном людина відчуває тільки тимчасове нездужання, вражена кінцівка припухає тощо. Розповіді свідків про те, що скорпіон у безвихідній ситуації сам себе вбиває, не є точними. Насправді у таких випадках скорпіон впадає у каталептичний стан (глибока непритомність), а через декілька годин знову "оживає". Але тоді вже цікавість до "мертвого" скорпіона давно минув. У нашому музеї можна побачити як тарантула, так і скорпіонів.

Люди, які побували в Криму, часто розповідають про сколопендру. Вона належить до класу багатоніжок. Ця істота веде нічний спосіб життя. Укус сколопендри порівняно з тарантуловим більш болючий. Якщо сколопендра вкусить людину в палець, то опухає не тільки палець, а також кисть і навіть ціла рука. Та ці симптоми минають без наслідків для здоров'я. А от дрібні комахи, якими сколопендра живиться, від укусу цієї багатоніжки гинуть відразу.

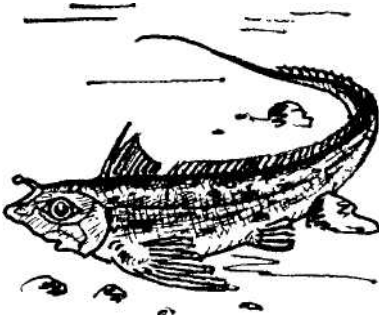
Особливий розділ експозиції безхребетних тварин нашого музею відведено для червів-паразитів (типи плоскі та круглі черви). Розділ носить санітарно-освітній характер. Ця експозиція вражає, особливо школярів, їм з підручників відомо, що через собаку можна заразитися ехінококом, а поївши непомиті овочі - аскаридою. Але побачивши цих та інших червів-паразитів на власні очі, небезпеку відчуваєш реальніше.

Ми розповіли тільки про частину експонатів наземних екзотичних безхребетних тварин.

У музеї можна побачити також черепашки назе-

мних молюсків, усі етапи розвитку тутового шовкопряда, метелика, який був одомашнений у старовину китайцями, з коконів якого виробляється природний шовк, та багато іншого.

КРУГЛОРОТІ ТА РИБИ

Круглороті, до яких належать міноги та міксини – невелика група водних хребетних тварин, яка відрізняється від риб багатьма ознаками. Найбільш помітні з них такі: на голові є тільки одна непарна ніздря; на тілі немає лусок; відсутні парні плавці та щелепи (рот у вигляді лійки) тощо. Усі круглороті мають змієподібну форму тіла. Дорослі міноги живляться кров'ю та тканинами хворих, ослаблених риб, до яких присмоктуються. Тим самим вони виконують в деякій мірі санітарну функцію. Окремі види міног, наприклад каспійська, належать до делікатесних об'єктів "риболовного" промислу. Жирність цієї міноги становить 34%, що набагато більше, ніж у риб. Висушена каспійська мінога горить, як свічка!

У нашому музеї експонуються річкова та угорська міноги. Остання населяє річки Закарпаття, на схід від Карпат вона не живе. Угорська мінога занесена до Червоної книги України. Це необхідно знати нашим рибалкам, тому що деякі з них продовжують використовувати личинок міног – піскорійок – як наживку. Але ж так не можна чинити з червонокнижними видами!

Риби – найчисельніша група хребетних тварин,

яка налічує близько 20 тисяч видів. Древні хрящові риби об'єднують різноманітних акул, скатів, химер.

Усі три групи хрящових риб можна побачити в нашому музеї. Серед акул згадаємо плямисту, куніцеву, супову акулу, катрана та інших. Назва однієї з них нагадує, що акули використовуються людьми в їжу (особливо славиться юшка з акулячих плавців). Скати, які мають сплющене тіло, на відміну від акул, живуть не в товщі води, а на дні, в прибережних частинах морів. У музеї виставлені зірчастий скат (здобутий у Баренцовому морі), пісчаний та електричний скати (обидва відловлені у морях Індійського океану, але їх географічне поширення охоплює також Атлантику). Електричний скат здатний перетворювати енергію м'язів в електричну, що дає розряд у 80 вольт. Так риба захищається від ворогів і паралізує свою здобич. Особливу увагу відвідувачів музею привертає 1,5-метрове усаджене великими зубцями "рило" рибипили, яке вона використовує у зовсім мирних цілях - переорює пісок на дні моря в пошуках дрібної здобичі. Якщо в музеї була б доросла риба-пила довжиною до 5 метрів, її опудало зайняло б усю кімнату. Загальний вигляд рибипили, яка за способом розмноження є живородною, в експозиції добре демонструє великий ембріон. Заспиртовані у скляних циліндрах химери теж вражають своєю дивовижною будовою. Це глибоководні морські риби.

Кісткових риб значно більше, ніж хрящових, і вони належать до філогенетично більш молоді групи. Показати в музеї усю різноманітність кісткових риб – справа нереальна. Проте тут є на що подивитися. Візьмемо, наприклад, групу хрящо-кісткових риб. Вона представлена в експозиції привезеними із Астрахані величезними осетром та севрюгою, від яких

людина отримує чорну ікру; середньоазіатським лопатоносом (Аму-Дар'я, Сир-Дар'я), а також стерляддю. Остання водиться і у закарпатських річках (особливо у Тисі), але тепер стала дуже нечисельною і потрапила до Червоної книги України.

Лососеві риби, які не менш відомі в гастрономічному світі, у зоомузеї представлені струмковою, озерною та райдужною форелями, харіусом, пеляддю, гольцем і дунайським лососем (місцева назва головатиця). Головатиця може сягати 50 кг ваги. Вона зустрічається у Тисі, але на нерест заходить у невеликі річки, як, наприклад, Лужанка на Тячівщині. На жаль, лососевих риб стає все менше, і деякі з них занесені до Червоної книги. Серед закарпатських видів – це харіус та дунайський лосось.

У музеї можна побачити фактично усі види риб, які водяться у водоймах Закарпаття (щука, окунь, сазан, лящ, лин, підуст, білизна і т.д.), серед них також рідкісних, червонокнижних умбру, яльця-андругу закарпатського, пічкура дунайського довговусого, чопа великого та малого, йоржа смугастого.

Зупинимося на рибах, які викликають підвищену цікавість у відвідувачів музею. Це, в першу чергу, риби з групи голкочеревних та козубельок. У цих риб рот озброєний міцними дзьобоподібними зубами, що надає голові папугоподібного вигляду. їхнє м'ясо зазвичай смертельно отруйне для людей, однак в Японських ресторанах "Фугу", із таких риб, готують смачні страви за спеціальною технологією. Чотиризуб, з групи голкочеревних, здатний роздуватися, як куля, і тоді стає неприступним для хижаків. Опудало у музеї виготовлено якраз у такому "надутому" вигляді.

Козубельки одягнені у цілісний панцир, у якому є отвори для рухомих органів - очей, рота, плавців.

Цікаво подивитись на рибу-прилипало, пінагора, морського коника та інших риб з незвичайною будовою тіла. Хоча південноамериканська піранія ззовні нагадує невеличкого ляща, відвідувачі зоомузею її уважно роздивляються, тому що не раз читали про надзвичайне хижацтво цієї зграйної рибки, яка небезпечна навіть для людини.

Є в музеї також опудало летючої риби, за зовнішнім виглядом подібної до оселедця, але з дуже довгими грудними плавцями. З допомогою цих плавців риби здатні виконувати політ невисоко над морським дзеркалом на відстань до 200 метрів. Так вони рятуються від хижих риб. До речі, м'ясо летючих риб дуже смачне. Покидаючи відділ риб у зоомузеї, відвідувачі мають можливість познайомитися із стендом, присвяченим В.Д. Владикову – першому досліднику фауни риб Закарпаття (20-ті роки ХХ століття), який пізніше емігрував у Канаду і став відомим іхтіологом світового значення.

ЗЕМНОВОДНІ

Земноводні, або амфібії – найменш чисельний клас хребетних тварин. У цілому світі нараховується близько 2 тисяч видів. Їх географічне поширення пов'язане з місцевостями, де існують прісні водойми - річки, озера, ставки, болота. У воді вони проходять свою личинкову стадію розвитку (так звані "пуголовки" у жаб та ропух). В солених морських водоймах амфібії не живуть. Дорос-

лі форми деяких видів під час розмноження можуть жити на суходолі, але усі віддають перевагу місцям з вологим та, бажано, теплим кліматом. Тому максимальна кількість видів земноводних розповсюджена у тропічних вологих регіонах. На території колишнього СРСР було відомо усього 34 види амфібій, з яких 17 (тобто 50%) живе у Закарпатті. 5 наших видів на схід за Карпати взагалі не заходять. У цьому відношенні фауна закарпатських амфібій – унікальна. Земноводних поділяють на три ряди – безногі (змієподібне тіло, мешкають у тропіках, у колекції нашого музею, на жаль, не представлені); хвостаті (саламандри, тритони тощо) та безхвості (жаби, ропухи тощо).

Серед хвостатих амфібій у музеї звертає на себе увагу личинкова стадія північноамериканської амбистомі – аксолотль. Личинка-аксолотль здатна розмножуватись, не переходячи у дорослу стадію. Таке явище має наукову назву "неотенія". Аксолотль досить крупна тваринка (25 см), яку використовують в лабораторіях як об'єкт вивчення процесів регенерації органів. У аксолотля, наприклад, може повністю відновитися відрізана кінцівка!

Усім закарпатцям відома плямиста саламандра. Ця хвостата амфібія досить часто трапляється в наших лісах, особливо у дощову погоду. Дуже помітне чорно-жовте забарвлення, мляві рухи тварини попереджують про те, що вона отруйна. Слиз, що виділяють шкіряні залози саламандр, токсичний, здатний вбити дрібного хижака та будь-якого дрібного гризуна (її основними складовими є стероїдні алкалоїди, а 20 міліграмів цієї речовини можуть вбити) який наважився поласувати цією амфібією. Однак не на всіх тварин ця отрута діє однаково. Для людини отрута не небезпечна, але в період стресу амфібії можуть роз-

порошувати свій молочний секрет на відстань до півметра, і при потрапляння на слизові оболонки він викликає сильне печіння). У будь-якому випадку людині, яка торкалася саламандри, треба добре помити руки. Хоча саламандра у Карпатах зустрічається не рідко, вона занесена у Червону книгу, оскільки в інших регіонах України не зустрічається зовсім.

Те ж саме можна сказати про двох інших наших представників хвостатих земноводних – альпійського та карпатського тритонів. Обидва зустрічаються в горах, а карпатський тритон до того ж ще й ендемік, тобто вид, який ніде у світі, крім Карпат, не живе. У музеї можна побачити також географічно більш поширених звичайного та гребінчастого тритонів.

Безхвостих амфібій, які експонуються у музеї, можна поділити на часничниць, кумок, ропух (поросійськи – жаба), жаб (поросійськи – лягушка) та деревних жаб.

Часничниця цікава тим, що за допомогою спеціальних "лопаточок" на задніх кінцівках закопується на день у ґрунт (тому віддає перевагу піщаному) і виходить на поверхню тільки вночі або в темряві. Якщо її налякати, вона видає різкий запах часнику - ось і пояснення назви тварини.

Кумки – невеличкі жабоподібні темнозабарвлені істоти, черевна сторона яких поцяткована яскраво-оранжовими (червоночерева кумка) або жовтими (жовточерева кумка) плямами. Остання в Україні зустрічається тільки у Карпатах.

Кумки усе літо проводять у воді, при небезпеці демонструють своє яскраво забарвлене черево. Їхній слиз теж трохи токсичний. Ропухи, на відміну від кумок, значно більші і після нересту живуть на суходо-

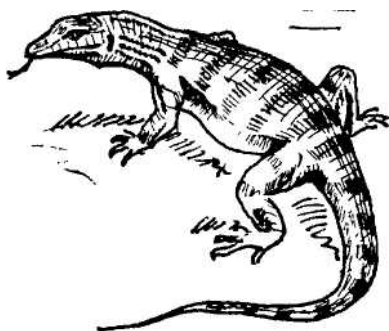
лі. У музеї є як звичайна, або сіра, ропуха (лісова), так і зелена ропуха, яка більше пристосована до відкритих місцевостей. Обидва види надзвичайно корисні, тому що живляться слимаками та іншими шкідниками сільського господарства. Вони заміщають птахів вночі – тоді ропухи найбільш активні.

Серед різних жаб, виставлених в експозиції, хочеться виділити прудку жабу з дуже стрімкими та довгими задніми кінцівками. Ця жаба в Україні живе тільки в Закарпатті, її немає навіть на північних макросхилах Карпат – на Львівщині тощо. Вона внесена до списку червонокнижних. Є в музеї також широко розповсюджені види жаб – як "бурих" (трав'яна, гостроморда), так і "зелених" (озерна, ставкова).

Звертає на себе увагу північноамериканська жаба-бик. На цю велику амфібію полюють заради смачного м'яса, на її відлов треба мати спеціальний дозвіл.

З групи деревних жаб відмітимо дуже симпатичну квакшу. Її можна зустріти у наших листяних лісах, садах та виноградниках. Там вона зазвичай сидить на листочку дерева високо над землею. Спів квакш дуже мелодійний і голосний. Дехто сприймає його як пташиний. Присоски на кінцях пальців дозволяють цій зеленувато-жовтій жабці міцно триматися на гладкій поверхні листочків. Багатьох відвідувачів дивує летюча жаба з острова Ява. У цієї амфібії між довгими пальцями ніг є перетинка, яка, на взірець парашуту, допомагає тваринці здійснювати планеруючі стрибки з дерева на дерево, з гілки на гілку. Цим закінчується наше знайомство з земноводними музею.

ПЛАЗУНИ

Плазуни, або рептилії, панували на Землі у мезозойську еру, тому її подеколи і називають ерою рептилій. Вони населяли суходіл (наприклад, бронтозаври), моря (плезіозаври, іхтіозаври), повітряне середовище (птеродактилі). Пізніше почалося масове вимирання рептилій, які поступилися птахам та ссавцям. Залишки колись процвітаючих плазунів загальною кількістю близько 6 тисяч об'єднують тепер дуже різноманітних за зовнішнім виглядом та за екологією тварин. Порівняйте хоча б крокодила, черепаху та змію.

У нашому зоомузеї плазуни світу представлені далеко не повно, проте і тут є що показати. З ряду крокодили, який об'єднує справжніх крокодилів (Африка, Австралія, Центральна Америка), гавіалів (Індостан) та алігаторів (Північна та Південна Америка, Південний Китай), в музеї виставлений двометровий кайман, який належить до алігаторів.

Ряд черепахи представлений як наземними видами – грецькою та степовою черепахами, так і прісноводною болотяною черепахою, яка зустрічається також у водоймах Закарпаття. В особливу групу входять морські черепахи з дуже гарним панцирем. Спинний панцир зветься карапаксом, черевний – пластроном. Крупні кістковорогові щитки морських черепах можна побачити в експозиції музею.

Ряд лускаті об'єднує різних тварин – хамелеонів, гекконів, агам, ящірок, змій тощо. Біля цих експона-

тів відвідувачі затримуються довше. Хоча мертвий музейний хамелеон вже не здатний змінювати кольори свого тіла, як це робить живий у природі, його будова (клезньоподібні пальці, спіральоподібний хвіст, "шолом" на голові) нагадує невеличку модель казкового дракона. З об'єднаної групи "ящірок" вражає метровий сірий варан. Його часто називають "крокодиллом пустелі". На відміну від справжніх ящірок варан не відкидає хвоста, якщо до нього доторкнутись. Це і зрозуміло, адже варан користується своїм хвостом як органом захисту - б'є ним своїх переслідувачів, як батогом. Варан - хижак, швидко бігає (до 120 метрів за хвилину), ловить дрібних ящірок, змій, птахів, гризунів, комах.

Невеличка деревна ящірка з Малайського архіпелагу, так званий летючий дракон, дякуючи спеціальним шкіряним складкам по боках тіла може планувати з гілки на гілку.

З екзотичних змій у музеї можна побачити кобру, привезену із В'єтнаму, шкіру американської гримучої змії (разом з "брязкальцем"), середньоазіатських ефу, стрілу-змію, декілька видів удавчиків та удавів, морську змію із сплющеним веслоподібним хвостом тощо.

Зупинимося на зміях та подібних до них ящірках, які мешкають на території Закарпаття. Спочатку розповімо про веретільницю. Це безнога ящірка, а не змія. Вона забарвлена у бронзовий колір, тому часто її неправильно називають "мідянкою". Про мідянку трохи пізніше. У самців веретільниць на спині є блакитні плями. Ці ящірки трапляються на лісових галявинах. Незважаючи на свій змієподібний вигляд, вони легко відкидають при дотику свій хвіст, як це роблять більш звичні на вигляд ящірки Закарпаття: прудка, живородяча, зелена.

Справжня мідянка, яка належить до змії, наперекір поголосу, не отруйна. Мідянки в Закарпатті та загалом в Україні стали рідкісними і занесені у Червону книгу, їх необхідно охороняти. Серед інших неотруйних змії нашої області назвемо звичайного та водяного вужів, лісового полоза. Останнього подеколи називають також ескулаповим полозом, за ім'ям давньогрецького бога лікування Ескулапа, якого, подібно до його доньки Гігеї (звідси слово "гігієна"), завжди зображують разом із змією у руці на жезлі, чаші. Таким чином, відома емблема медиків безпосередньо пов'язана з цією рептилією. Лісовий полоз – найбільша змія нашої закарпатської фауни, сягає 1,5 і навіть 2 метрів. Добре лазить по деревах. Люди панічно бояться змії і при нагоді намагаються з ними "розрахуватись". Але, повторюємо, ескулапова змія не отруйна, до того ж вона занесена у Міжнародну Червону книгу, вже не кажучи про Українську... У давнину до цих змії ставилися з повагою, а в лазні та купальні римлян лісових полозів запускали навмисно.

Єдина отруйна змія Закарпаття – звичайна гадюка. Нерідко місцеве населення називає її по-науковому – віперою. У музеї можна побачити порізного забарвлених гадюк, навіть зовсім чорну (так званий меланіст). Отрута нашої гадюки малотоксична, смертність від укусу не перевищує 3%, причому летальні випадки спостерігаються у людей з дуже хворим серцем, ослаблених іншими недугами. Здорові, молоді люди після укусу гадюки швидко одужують. Однак, у будь-якому випадку, після укусу треба звернутись по медичну допомогу, ризикувати не слід. Найкраще при зустрічі із гадюкою відступити, не торкатись до неї.

Як відрізнити гадюку від решти неотруйних змії

– можна дізнатися, відвідавши наш музей. Уже з цих міркувань корисно побувати у музеї. Додамо, що гадюки заслуговують, як і неотруйні змії, ретельної охорони. Гадюк стає все менше, а їх отрута є цінною сировиною для фармакологічної промисловості. Крім того, гадюки регулюють чисельність гризунів (вони ними живляться). А гризуни є відомими шкідниками сільського та лісового господарства, переносять цілий "букет" інфекційних захворювань.

ЕКЗОТИЧНІ ПТАХИ

Птахи серед хребетних тварин за чисельністю видів на Землі (9 тисяч) поступаються тільки риbam. А в нашому віддаленому від морів краї птахи кількісно найбільш репрезентивний клас хребетних. Тому не випадково у зоомузеї УжНУ птахи займають окремий зал, але і там їм тісно. Виходячи із сказаного, знайомство з птахами музею проведемо у декілька етапів. Почнемо з екзотичних птахів, що мешкають далеко від Центральної Європи і Закарпаття зокрема.

У далекій Антарктиді, а також по узбережжю Південної Америки, Африки та Австралії гніздяться пінгвіни (дехто помилково вважає, що вони живуть на півночі). У нашому музеї можна побачити три види цих чудово плаваючих, але не здатних до польоту птахів.

Якщо у думках "помандрувати" у протилежні північні заполярні області - до скель морів Льодовитого

океану, то згадаються так звані "пташині ринки" з їх колосальною чисельністю пернатих. Птахи, що населяють ці "ринки", на відміну від пінгвінів, чудово літають, але також живляться рибою і виконують ту саму функцію у морських екосистемах, що і пінгвіни. У нашому музеї можна побачити цілу низку мешканців "пташиних ринків" – поморників, чистиків, кайр, топориків та інших. Топорик приваблює увагу відвідувачів своїм дуже високим, сплющеним з боків дзьобом, який нагадує лезо гостроносої сокири. Звідси і назва птаха.

З океанічними далекими морями пов'язані виставлені у музеї опудала темного альбатроса (птах дуже великих розмірів, здобутий в Індійському океані), капського буревісника, атлантичної олуші. Остання має розмір гуски і є близьким родичем більш відомих пеліканів, три види яких теж є в нашій експозиції. Пелікани, як і фламінго, зустрічаються не безпосередньо у морях, а тільки вздовж узбережжя та у внутрішніх водоймах.

У регіонах з теплим, сухим кліматом, які віддалені від водойм, трапляються рябки та саджи. Наші екземпляри привезені із пустель Середньої Азії. З пустелями асоціюються також нелетючі птахи – страуси. У музеї можна побачити африканського страуса (вага до 90 кг, висота до 270 см, швидкість руху до 70 км за годину), страуса ему (живе в Австралії, вага до 55 кг, висота до 170 см), а також нанду (Південна Америка, вага 50 кг, зріст 150 см). За способом розмноження найбільш цікавим є останній. Нанду – полігам, біля самця тримаються 3-7 самок, які відкладають свої яйця в одну спільну гніздову ямку на землі. Кладку висиджує самець, він також опікується усім выводком. Повертаючись до африканського страуса,

зауважимо, що одне яйце цього птаха за об'ємом дорівнює 24 курячим. У XIX - на початку XX століть африканських страусів переслідували за гарне пір'я. Тільки у 1910 році було вивезено 370 тисяч кілограмів страусинового пір'я! Врятувати вид від повного знищення вдалося тільки завдяки розведенню страусів на фермах.

Дуже ефектні такі "африканці", як вінценосний журавель та марабу. Марабу - близький родич наших лелек, але його тіло більш дебеле, голова неопірена, гола, на шиї є мішкоподібне "воло". Марабу живиться падаллю. З тропіками пов'язані також папуга какаду та дуже своєрідний тукан (перцеїд). Тукан мешкає у Центральній та Південній Америці, має надто великий дзьоб, який, однак, дякуючи повітряним порожнинам всередині, дуже легкий. Живиться тукан соковитими плодами та ягодами.

Відвідувачів музею приваблюють мініатюрні чучела двох колібрі та однієї дуже схожої до колібрі нектарниці. Але ж колібрі мешкають тільки на Американському континенті, а нектарниці – у Південній Азії та Африці. Наш екземпляр походить із В'єтнаму. Колібрі та нектарниці хоча і відносяться до різних рядів, але однаково виконують функцію опилування деяких квіткових рослин.

Ми назвали лише частину музейних птахів-екзотів. Але на закінчення хочеться згадати ще полярного крячка, який є рекордсменом дальніх перельотів. Цей невеликий птах із групи мартинів гніздує на півночі планети як Нового так і Старого Світу, а зимує біля берегів Антарктиди. Полярні крячки щорічно долають віддаль у 20–30 тис. км до зимівлі, щоб навесні наступного року повторити цей шлях у зворотньому напрямку. Заздрісна здатність!

ПТАХИ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ ТА КОЛЕКЦІЯ А. ГРАБАРА

Птахи Карпат та Закарпатської низовини представлені в нашому музеї майже усіма видами гніздового та зимового комплексів, і експозиція продовжує поповнюватися, в першу чергу, видами, що спостерігаються у нас під час сезонних міграцій. Перелік усіх птахів ек-

позиції- нереальне завдання. Дещо детальніше про сов, хижих та мисливських птахів краю розповімо трохи нижче, а поки що зупинимося на видах, що відрізняють орнітофауну Карпат від інших регіонів України, а також на видах, які за своїм зовнішнім виглядом привертають до себе підвищену увагу.

В межах України тільки у Карпатах гніздяться такі птахи, як біловолий дрізд (верхня межа лісу в горах, криволісся на полонинах); гірський щеврик (полонини); гірська плиска та оляпка (гірські потоки). На жаль, у музеї немає опудала червонокнижної гірської тинівки (завирушки). Цей птах мешкає тільки в альпійській, кам'янистій смузі наших гір, надзвичайно рідкісний, тому задля збереження фауни цю тварину для колекції нами не здобуто. Серед дятлів Закарпаття (а їх тут нараховується 10 видів) згадаємо білоспинного дятла, який тут утворює окремий карпатський підвид.

Поміж яскраво забарвлених птахів місцевої фауни привертають до себе увагу бджолоїдки. Це представники степового тваринного комплексу і в нашій місцевості досить рідкісні. На жаль, з кожним роком зменшується чисельність дуже гарної сиворакші (у останні роки взагалі не зустрічалася). Із групи раکشеподібних поки що залишаються досить звичайними блакитна рибалочка (вздовж річок) та одуд (узлісся, пасовиська). Яскраво-жовтий самець іволги – птах, який населяє крони дерев листяних лісів та парків, теж привертає до себе увагу відвідувачів музею.

В експозиції можна побачити усю різноманітність пернатих краю. Це неоднакові за розмірами та забарвленням норці, кулики, мартини, великий баклан, чорний та білий лелеки, косар..., а далі різні горобцеподібні - славки, вівсянки, мухоловки, синиці, дрозди, воронові та інші.

Окремої розмови заслуговує унікальна колекція опудал хижих птахів та сов, яка була зібрана на початку ХХ століття відомим ужгородським натуралістом та орнітологом Александром Грабарем. За довгі роки своєї натуралістичної роботи у краї А.Грабар зібрав близько 250 екземплярів птахів вищезгаданих груп, з яких майже 170 експонуються тепер у зоомузеї УжНУ. Всі вони походять із Закарпаття та прилеглих територій Східної Словаччини.

Хижі птахи дуже мінливі за розмірами, забарвленням тощо. Самці менші за самок; по-різному забарвлені молоді та статевозрілі птахи. Так, у молодого орла-беркута хвостові пера біля основи білі, у дорослого – темні. Це лише один приклад. Є види хижих птахів та сов, що утворюють у природі різні кольорові варіації. Так, існують руда та сіра форми сірої сови, світла та темна варіації орла-карлика. Всі ці особли-

вості можна побачити при знайомстві з колекцією А. Грабара.

Великий інтерес викликають види, які тепер вже зникли із гніздової фауни області або знаходяться на межі зникнення (скопа, зміїд, орлан-білохвіст, рудий шуліка, сокіл-сапсан, білоголовий сип). Білоголовий сип, уточнимо, не відноситься до зборів А. Грабара, це чучело було отримане із кабінету колишньої Хустської гімназії.

Відвідувач музею має змогу побачити, що самці степового, польового та лугового лунів мають попелясто-сіре забарвлення, і тому стає зрозумілим вираз "сивий, як лунь". Відвідувач дізнається, що у шулік (по-російськи – коршун), як у чорного, так і рудого, хвіст має виріз у вигляді "вилочки", таким чином ці види добре відрізняються від усіх інших хижих птахів; що не усі орли - великі птахи, є серед них і згаданий вище орел-карлик і т.д.

Мабуть, кожен знає, що пугач (по-російськи – філін) має на голові пір'яні "вухка". В музеї виявляється, що так само виглядає також вухата сова, яка є ніби зменшеною моделлю пугача (відповідно маса тіла 350 та 3000 г). Дуже приваблива сипуха, у якої лицевий диск серцевидний, а не округлий, як у інших сов.

Зрозуміло, що крім вже згаданих хижих птахів та сов тут можна побачити також широко розповсюджених у нашому краї звичайних канюків, великого та малого яструбів, звичайного боривітра, чеглока, довгохвосту сову, а також таких, що навідуються до нас у зимовий період, – мишоїд-зимняк, дербник і навіть біла (полярна) сова.

Усі ці чучела виготовлені руками А.Грабара, який був чудовим таксидермістом. Цьому сприяв та-

лант митця-живописця. Таким чином, колекція А.Грара водночас є і взірцем майстерності, на яку рівняються сучасні таксидермісти, навчаючись, як треба працювати, щоб чучело птаха відповідало усім вимогам естетики та наочності.

МИСЛИВСЬКІ ПТАХИ

Відвідувачам музею, а особливо любителям спортивного полювання на пернату дичину, корисно познайомитись з представниками мисливської орнітофауни, що виставлена у нашій експозиції. В музеї є опудала найбільш різноманітних мисливських птахів, не обов'язково пов'язаних

з фауною Карпатського краю (наприклад, біла куріпка, гімалайський улар, кеклик, турач та інші). Але ми сконцентруємо увагу на видах, які повинні зацікавити закарпатських мисливців. Традиційно мисливськими вважають птахів з рядів куроподібних, гусеподібних, сивкоподібних (деяких куликів). На другому плані до них приєднуються також деякі види пастушкових птахів та голубів. Коло мисливських птахів можна ще збільшити, якщо врахувати, що італійці, французи відстрілюють також дроздів, жайворонків. Але не будемо вдаватися у крайнощі.

У нашому музеї представлено усі види куроподібних птахів, які мешкають на території Закарпаття. Це глухар, тетерев та рябчик з родини тетерових, а також

фазан, сіра куріпка та перепілка із родини фазанових. Перша трійка (особливо глухар та тетерів) пов'язана з високогір'ям Карпат (смуга шпилькових лісів, полонин та криволісся). Натомість фазанові, які мають південно-східне походження, зустрічаються переважно у закарпатській низовині та передгір'ях, хоча окремі особини доходять до гірських перевалів. Треба зауважити, що глухар (по-місцевому - готур) тетерев (або тетерук) та рябчик для наших мисливців тепер є "мисливськими" лише формально. Вони занесені до Червоної книги України (2009) і тому полювання на них заборонене. Найпоширенішими мисливськими видами куроподібних у нас є сіра куріпка та фазан.

Красеня фазана звичайного впізнає кожний, але у музеї раптом бачить, що один і той самий вид фазана може бути забарвлений по-різному: один півень золотисто-рудий, з білим кільцем на шиї, інший – темно-зелений, без такого кільця... У чому справа? Фазан не є автохтоном Європи, його сюди в давнину завезли штучно, і тут він прижився. Крім закавказького фазана (він потрапив у Європу першим), завозили сюди у різні часи також інші географічні підвиди звичайного фазана, наприклад монгольського. Всі ці географічні форми тут перемішалися, створюючи гібриди. І тепер у різних особин виявляються ті чи інші ознаки та забарвлення. Такого гібридного фазана часто називають "мисливським".

З різноманітних куликів, які виставлені у музеї (ходулочник, шилодзьобка, турухтан, червоноволик та багато інших), мисливців в першу чергу цікавлять вальдшнепи, бекаси, дупелі, гаршнепи, великий та середній кроншнепи, яких відносять до групи "аристократичної" дичини (цінуються як самі форми полювання, так і надзвичайно смачне м'ясо такої здобичі).

Але кроншнепи тепер теж стали червонокнижними видами, і мисливці повинні їх добре відрізнити, щоб під час полювання не порушувати законів охорони фауни. Наш музей дає змогу поглибити свої знання у цій галузі.

Гусеподібні є дуже великою групою мисливських птахів. У давнину полювали навіть на лебедів. У нашому музеї можна побачити лебедя-шипуну та лебедя-кликуна. Тепер на них не полюють, стріляють тільки гусей та качок. Більшість гусеподібних з'являється у нас під час сезонних перельотів, гніздяться лише деякі. На жаль, наші мисливці дуже погано знають види гусей та качок. Говорять "здобув дику гуску", не уточнюючи, чи це була сіра гуска, білолоба чи гуменник. Усі вони бувають у нас під час перельотів і виставлені у музеї.

З качок, окрім найбільш звичних у нас крижня та двох видів чирків (тріскунець, свистунець), у вітринах музею виставлені такі річкові качки, як шилохвіст, сіра качка (нерозень), свищ, широконіска, а з норцевих качок – чернь (чубата, білоока, червоноголова, морська), гоголь, морянка, луток, великий крохаль тощо. Всі вони у нашому краї зустрічаються, одні частіше, інші рідше. І дуже шкода, що більшість мисливців про таких птахів можуть сказати тільки загальне "качка". Надзвичайно рідко до нас залітають навіть так звані "земляні качки"(гніздяться у земляних норах). Вони теж є в музейній експозиції. Це червона качка та галагаз.

У Закарпатті раніше притаманно було полювання на голубів – припутня, синяка, звичайну горлицю. Кільчаста горлиця, яка живе в межах населених пунктів, під постріл потрапляла рідше. Полювання на голубів дуже спортивне (швидкий політ), їх м'ясо любителя-

ми високо цінувалось. Здобували наші мисливці також лисок та водяних курочок, які гніздяться на озерах та ставах, старицях рівнини, хоча м'ясо їх вважається не дуже смачним. Смачним воно виявлялось в серпні, на початку сезону полювання, коли птахи ще не накопичили жиру. А пізно восени та на зимівлях м'ясо лисок вважалось дуже смачним, подеколи цінувалось вище за качине. Ось на такій кулінарній ноті закінчимо знайомство з мисливськими птахами, що виставлені в зоомузеї УжНУ.

ЕКЗОТИЧНІ ССАВЦІ

За кількістю видів (4,5 тис.) клас ссавців поступається класам птахів (9 тис.) та плазунів (6 тис.). Але через великі розміри тіла багатьох його представників експозиції ссавців в зоомузеї відведено найбільшу площу.

Тут ми зупинимось на ссавцях, які характерні для далеких від Закарпаття регіонів. Почнемо з найбільш примітивних ссавців – яйцекладних, які населяють Австралійський континент. Це схида та качконіс. Вони вкриті хутром та вигодовують своїх нащадків молоком. В той же час вони не народжують дитинчат, а відкладають яйця... Філогенетично примітивні також ссавці з групи сумчастих. Сумчасті мешкають не тільки в Австралії, але і на Американському континенті. На жаль, у нашому музеї ця група представлена лише парою (самець та самка) гі-

гантського кенгуру. Цей найбільший представник сумчастих живе в Австралії та є символом цього континенту. Кенгуру сягає 80 кг ваги, однак самка народжує недоношених дитинчат завдовжки 1,5 см. Ці напівембріони не здатні самотійно сосати молоко. Вони спочатку "прирастають" до соска, а мати за допомогою спеціальної мускулатури примусово впорскує молоко дитинчаті. Тільки досягнувши відповідного віку, кенгурча стає дієздатним, скаче на довгих задніх кінцівках поряд з матір'ю, але під час небезпеки знову залізає у спеціальну сумку на черевній стороні маминого тіла.

Серед плацентарних ссавців, які народжують дитинчат у звичайному розумінні цього слова, згадаємо у першу чергу південно-американського панцирника, у якого тіло вкрите шарнірно з'єднаним і тому рухомим роговим панцирем, та близького до нього по систематиці панголіна чи індійського ящура (Індія, Шрі-Ланка). У нього волосяний покрив перетворився на великі бурі луски, так що за зовнішнім виглядом цей ссавець скоріше нагадує крупну ящірку (розміри панголіна сягають навіть 1,5 м).

Зпоміж гризунів нашої експозиції до екзотів можна віднести таких тварин тайги, як білку-летягу (між передніми та задніми кінцівками є вкрита хутром перетинка, яка дозволяє летязі планерувати з дерева на дерево), бурундука з п'ятьма довгастими темними смугами на спині, а також середньоазіатських мешканців: мохноногого тушканчика, тонкопалого ховрашка та інших.

Ряд хижих ссавців виставки особливо багатий на чужоземні види. Це вівера, бенгальський тигр, пума, смугаста гієна, сніговий барс, степова кішка, собака дінго. Останній живе в Австралії, де інших наземних

диких плацентарних ссавців (за винятком кажанів) не існує. Дінго є, по суті, здичавілим домашнім собакою, якого завезли сюди люди з островів Тихого океану. З хоботних тварин в музеї є молодий індійський слон. А з групи ластоногих та китоподібних (водні ссавці) байкальський та каспійський тюлені, морський котик, морський лев, ікла моржа, ембріон кита-горбача та дельфін-білобочка. Останнього до екзотів віднести важко, оскільки живе він також у Чорному морі в Україні.

Серед непарнокопитних ссавців в зоомузеї є чепрачний тапір (Тайланд, Суматра), зебра (Африка). Чорний континент представлено низкою парнокопитних ссавців. Це антилопи гну, кана. До речі, кану навчилися розводити у неволі. Одомашнене стадо цих антилоп живе майже на свободі у зоопарку Асканія-Нова (Херсонська область), тварин тут доять, отримуючи від одної самки по 2 літри молока на добу (жирність 12%). Антилопа сайгак тепер живе у Калмицьких степах, а у далекому минулому населяла також степи України.

У залі ссавців привертає до себе увагу колекція рогів парнокопитних, серед яких є багато екзотичних – гвинтоподібні роги антилопи куду, списоподібні – антилопи нільгау, загнуто-розгалужені – північного оленя, величезні закручені – муфлона тощо. Треба згадати також про опудала двоголового теляти домашньої корови та подвійного (з одним тулубом) ягняти. Це, зрозуміло, уроди, а не екзоти. Обидві тварини народилися в Закарпатті. Вони більше підходять для Кунсткамери, аніж для зоологічного музею...

Є в нас і представники ряду приматів. Це людиноподібна мавпа орангутан (острови Суматра та Калімантан), декілька видів широконосих (Південна та Центральна Америка) і вузьконосих (Азія, Африка)

мавп. Особливої згадки заслуговує група тибетських мавп, які в музеях, як і у природі, рідкісні.

У залі ссавців безперечний інтерес викликають також викопні, палеонтологічні експонати: бивні, корінні зуби та різноманітні кістки вимерлих мамонта, шерстистого носорога та печерного ведмеда. Ці тварини заселяли у другій половині плейстоцену простори Європи, північної частини Азії та Північної Америки. На них полювали люди кам'яного віку.

ССАВЦІ КАРПАТ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ

Тут розповідь піде про ссавців із музейної експозиції, що живуть в Закарпатті (Україна). І знайомитися з ними будемо за систематикою, а почнемо з ряду комахоїдні, найбільш примітивних. Серед них є як добре відомі – їжак звичайний, кріт, так і менш відомі. До останніх треба

віднести групу дрібних комахоїдних ссавців – землерийок, їх, у свою чергу, можна розподілити на підгрупи бурозубок, білозубок, кутор. За зовнішнім виглядом вони трошки нагадують мишей, але відрізняються видовженою у своєрідний хоботок мордочкою та, зрозуміло, будовою зубної системи.

Усі землерийки, щільність яких у лісовій підстилці буває дуже високою, живляться комахами, їх личинками, лялечками. Причому живляться цілодобово з невеличкими перервами упродовж року, навіть

взимку, під снігом. Тому важко переоцінити їх корисну діяльність, яка, мабуть, перевищує користь від комахоїдних птахів. Але через те, що землерийки ведуть малопомітний спосіб життя, люди про них знають набагато менше, ніж про птахів.

Серед землерийок – кутори, напівводні або навіть водні тваринки. Велика кутора дуже добре плаває та пірнає. Білозубки та бурозубки мешкають у підстилці та різних щілинах. У бурозубок в дентині зубів є пігмент, що викликає темно-буре забарвлення останніх. Один вид бурозубок – альпійська бурозубка – занесена до Червоної книги України. Так само і мала кутора. Всі вони є в Закарпатті.

Особливої уваги заслуговує звичайна хохуля. Це досить велика тваринка (разом із хвостом 40 см). Хутро хохулі, дуже густе, щільне та шовковисте, цінується надзвичайно високо. Однак тепер хохуля рідкісна, її здобувати заборонено, вид занесено у Червону книгу. Хохуля веде водний спосіб життя, заселяє замкнені водойми, стариці Дона, Волги та Уралу. У радянські часи її реакліматизували також на деяких ділянках Дніпра.

Кажани або рукокрилі – єдина група літаючих ссавців. В нашому музеї немає екзотичних кажанів (південно-американських вампірів, великих азіатських криланів), зате фауна кажанів Закарпаття представлена непогано. Тут можна побачити червонокнижних великого та малого підковоносів, звичайного довгокрила, а також ряд інших видів, які належать до родів вухані, нічниця, вечірниця, нетопирі. Усі наші кажани – корисні комахоїдні тварини, чисельність яких, на жаль, зменшується. Необхідно оберігати місця розмноження та зимівлі кажанів – печери, штольні, горища, дупла, тощо, від зайвої уваги туристів, спе-

леологів та занадто допитливих людей.

Ряд гризуни надзвичайно різноманітний на види. В недалекому минулому до гризунів відносили також зайців, яких тепер виділили в окремих ряд зайцеподібних. У Закарпатті мешкає заєць-русак. Поряд з його опудалом виставлений заєць-біляк, що живе на півночі і в межах України занесений до Червоної книги. Є на виставці також заєць-толай (Забайкальські степи) та дикий кріль (колонія таких тварин живе біля Одеси, хоча основний ареал лежить у Західній Європі). Біологія кролів та зайців дуже різниться. У зайців вагітність триває довше, зайчата народжуються зрячими, готові відразу самостійно рухатися, не живуть у норах. Крільчата народжуються сліпими, довгий час проводять у своїх гніздах-норах. У музеї виставлена також степова пишуха, яка теж належить до зайцеподібних і живе на схід від України – в Заволжжі, Південному Уралі.

Серед "справжніх" гризунів є дуже дрібна тваринка – миша-малютка вагою 5 г, яка будує собі гнізда на стеблах високих трав'янистих рослин та кущів. А найбільший гризун нашої експозиції – бобер, якого всі знають завдяки цінному хутру та здатності зводити гідроспоруди на річках.

До мисливсько-хутрових звірів належить звичайна білка (в Закарпатті живе спеціальний карпатський підвид), а також акліматизована у нас ондатра (походить з Північної Америки). У музеї можна побачити різницю між мишами (а тут ціла низка їх видів – жовтогорла, лісова, польова) та полівками. У останніх хвіст значно коротший, ніж у мишей, а що стосується зубів, то там різниця дуже помітна. Серед полівок є червонокнижні види – водяна полівка Шермана та снігова полівка. Обидва види живуть у горах, поза

Карпатами ніде в Україні не зустрічаються. Більшість мишей та полівок належать до шкідників лісового та сільського господарства. Вони разом із щурами переносять людям та свійським тваринам деякі хвороби (туляремію, геморагічні гарячки тощо). У музеї можна побачити також бабака, різних ховрахів, сліпаків, мишівок, вовчків.

Фауна хижих ссавців Закарпаття різноманітна і добре репрезентована в експозиції зоомузею. Із родини псових це два корінних на Закарпатті види (вовк, лисиця), шакал, що почав останніми роками заходити в наш край, та снотовидний собака, завезений з Далекого Сходу. Тобто загалом – 4 види. З родини котячих тут можна побачити опудала рисі, лісових котів. Ці два види занесено у Червону книгу України. Є небезпека, що лісовий кіт поступово виродиться, оскільки легко схрещується із свійськими кішками і втрачає при цьому деякі ознаки дикого виду. В експозиції є ціла група бурих ведмедів. Вони поки що населяють карпатські ліси.

Серед хижаків найбагатшою за кількістю видів є родина куницевих. У музеї представлені лісова та кам'яна куниця, темний тхір, європейська норка, видра, ласка, горностай, борсук. Борсук – єдиний представник куницевих, який залягає на зимову сплячку. Хутро його високо не ціниться, але раніше часто використовували для виготовлення дуже якісних малярських пензликів, а борсучий жир застосовується у народній медицині. Правда, все це в минулому, тому що борсук тепер, так само як і видра, горностай та європейська норка, занесений у Червону книгу. До речі, в сусідніх країнах (Словаччині, Польщі) європейську норку вже давно витіснила американська норка. Цей процес відбувається і на нашій території, і цілком

можливо, що тепер в Закарпатті вже залишилась тільки остання.

Парнокопитних ссавців ділять на нежуйних та жуйних. Нежуйні у нашій колекції представлені диким кабаном, який є об'єктом полювання мисливців. Група жуйних парнокопитних більш різноманітна. У музеї є місцеві види – карпатський благородний олень та козуля, а також інтродуковані – лань та муфлон.

Карпатський олень (в музеї представлені самець та самка) вражає своїми розмірами та чудовими могутніми рогами. За право відстріляти карпатського оленя та здобути цінний трофей зарубіжні мисливці готові віддати значні валютні кошти. На заході Європи олені значно менші за розмірами. Пояснює це та обставина, що вже майже 400 років там винищені всі вовки і не діє в належній мірі природній відбір.

У дикій природі вовки виконують корисну санітарну функцію. Дехто помилково вважає, що кількість розгалужень на рогах оленів відповідає їхньому віку. Але це не так. Максимальна кількість відростків на рогах буває у оленів віком 9–10 років. І ця максимальна кількість (14, 16 і навіть 20 при вазі до 16 кг) може потім повторюватись декілька років поспіль. Особливо масивні роги спостерігаються у оленів у віці 12–14 років. Пізніше настає спад. У дуже старих оленів виростають роги, які не розгалужуються взагалі (так звані "шпічаки").

Кількість розгалужень залежить від індивідуальних особливостей кожного окремого оленя. Вчені виявили вже понад 200 факторів, які впливають на ріст рогів у копитних.

Про козулю. Досить часто її хибно називають се-

рною, сарною. Сарна теж є в експозиції музею. В Закарпатті сарни не живуть, хоча в альпійській смугі Карпат Словаччини та Румунії вони є. Сарна належить до групи гірських антилоп. Її роги не розгалужуються і виростають один раз на все життя.

Таким чином, ми закінчили знайомство з виставкою тварин зоомузею Ужгородського національного університету. Заходьте до нас!

ІСТОРІЯ ЗООМУЗЕЮ УЖНУ

В грудні 1945 року з метою вдосконалення і розширення навчальної та науково-дослідної бази біологічного факультету був створений зоологічний музей, який із самого початку свого існування і до 1964 року офіційно називався Біозоологічний музей. Ініціював його відкриття перший декан факультету і водночас завідувач кафедри біозоології Іван Герасимович Рогаль. Очолити новостворений музей доручили Катерині Григорівні Нестеренко – біологу за фахом, випускниці Харківського університету. Формування експозиції почалося з передачі експонатів біологічних кабінетів Ужгородської, Мукачівської та Берегівської гімназій в розпорядження музею Ужгородського університету. До провідних вузів і наукових зоологічних установ країни були розіслані листи з проханням допомогти у поповненні музею матеріалами. Поряд з цією першочерговою проблемою, гостро постала інша, не менш важлива – формування високопрофесійного колективу біозоомузею, який мав на той час статус наукового підрозділу університету. Першим після директора з 1 січня 1946 року був зарахований до штату Й.Й. Бокшай – майбутній заслужений художник України. Перебуваючи на посаді наукового співробітни-

ка бізоомузею, Йосип Йосипович виконував роботи по художньому оформленню експозиції, а по їх завершенню, 1-го травня 1946 року звільнився.

В числі перших співробітників музею, які були зараховані до штату в 1946 році, необхідно згадати препаратора М. Попович, старшого наукового співробітника О.О. Грабаря, лаборанта С.П. Долгоша. Забігаючи наперед, слід відмітити надзвичайну плінність кадрів в перші роки існування і становлення бізоомузею.

Серед прізвищ перших співробітників, поряд з Йосипом Йосиповичем Бокшаєм, виділяється, без перебільшення, видатний ужгородський натураліст, орнітолог-любитель і високопрофесійний таксидерміст в одній особі – Олександр Олександрович Грабар. Випускник Будапештського університету, згодом – професор Ужгородської гімназії, він був надзвичайно обдарованою і освіченою людиною, науковцем-природознавцем від природи. Ним на початку ХХ століття була зібрана і виготовлена унікальна колекція чучел денних хижих птахів і сов з території Закарпаття і Східної Словаччини, що нараховувала понад 200 екземплярів.

Керівництво, на жаль, не зуміло оцінити унікальні здібності Олександра Олександровича і через два з половиною місяці після зарахування, його було звільнено з роботи. Тим не менше, вже після смерті О.О. Грабаря, сім'я передала надзвичайно цінну колекцію чучел птахів бізоомузею Ужгородського державного університету в дар. Зараз ця колекція займає чільне місце в експозиції музею і за оцінками фахівців є однією з кращих у Європі.

Після звільнення К.Г. Нестеренко, в червні 1947 року директором бізоомузею стає Марія Яківна Ку-

черенко – ентузіаст своєї справи із значним життєвим досвідом за плечима. Приходять нові люди: препарататор Г.М. Хіжняков, науковий співробітник І.Д. Сідоренко, молодший науковий співробітник В.М. Заблоцький, старший науковий співробітник В.І. Пономарчук. Активізується робота, поповнюється експозиція і фонди музею.

Беззаперечну роль у якісному і кількісному рості цієї навчально-наукової структури біологічного факультету відіграв Ілля Іванович Колюшев, який в цей період очолив новостворену кафедру зоології хребетних, приїхавши в Ужгород з Томського університету за направленням МВО СРСР. Зоолог-теріолог високого класу, він став не лише ідейним натхненником всіх починань у музеї, але й активним їх реалізатором. Кінець сорокових років – це період проб і помилок, коли через штати біозоомузею пройшло доволі багато людей, іноді не готових до такої роботи, іноді випадкових. Але в цілому, колектив ставав на ноги, формувався, зростав кількісно і якісно.

Пробують себе в якості музейних співробітників препаратори А.Ю. Герзанич, Ю.І. Клепач, науковий співробітник І.П. Курах, старший науковий співробітник К.В. Бернякович. Всі вони зробили свій посильний внесок у становлення музею.

Вже з 1951 року в біозоомузей приходять працювати за направленням перші випускники біологічного факультету, фаховий рівень яких відповідає вимогам, що ставляться до роботи такого характеру. Науковими співробітниками стають О.Р. Довгань і Г.М. Рошко. В 1952 році – І.І. Бокотей, в 1954 – А.А. Зубенко, в 1959 – Й.М. Погоріляк, в 1960 – І.І. Білак. Хоч вони не затримались надовго в музеї, але слід за собою полишили. Визрівши тут як науковці, апробува-

вши себе, вони були запрошені викладачами на кафедрі зоології безхребетних і кафедрі зоології хребетних. І в подальшому зоологічний музей служив чудовим і ефективним полігоном для майбутніх викладачів обох кафедр зоологічного профілю на біологічному факультеті.

Школу роботи в зоомузеї пройшли: М.Ф. Мателешко, Т.Т. Дудинський, О.Ю. Мателешко, В.Ю. Крочко, Ж.Г. Меліка, Л.А. Потіш, В.В. Мірутенко, О.В. Грабовський. Через трудовий стаж зоологічного музею Ужгородського університету пройшли і широко відомі в науково-освітніх колах за межами України: доктор біологічних наук, професор М.Ю. Клевещ, кандидати біологічних наук, доценти О.Є. Луговой, В.С. Талпош, В.І. Пономарчук. А загалом, зоомузей пам'ятає багато облич – своїх співробітників, що працювали тут, хто кілька місяців, як випробувальний термін, а хто десятиліттями.

Варто згадати перших таксидермістів, що працювали в музеї на зорі його становлення. На роботу препараторами запрошувались місцеві, закарпатські мисливці А.Ю. Герзанич, Ю.І. Клепач, І.І. Кушнір. Науковими співробітниками до пори, поки із зоомузею в кінці шістдесятих не зняли статус наукового підрозділу в різний період працювали: К.В. Бернякович, В.І. Заблоцький, Е.О. Куранова, А.Н. Іванова, М.І. Похіяк, Г.Я. Содолевська, І.І. Білак, М.Ф. Буланний. Становлення зоологічного музею Ужгородського університету, його якісний ріст, безперечно визначались і особистим внеском тих, хто стояв біля керма музею – директорами.

За понад півстолітню історію директорували: К.Г. Нестеренко, М.Я. Кучеренко, В.П. Маслова, М.П. Макара, Ю.Ю. Попович, М.Й. Келентей, В.С.

Талпош, О.Є. Луговой, Л.Й. Киричук, Ю.І. Мателешко, Л.А. Потіш, І.І. Козуб, І.І. Козуб, О.М. Бокотей. Але окремо слід згадати зоологів за покликанням, тих співробітників, що віддали рідному музею не одне десятиліття самовідданої праці, для яких музей став любов'ю на все життя. Тепло рук В.І. Пономарчук, М.Й. Келентей, І.І. Кушніра, І.С. Оленя, О.З. Александрової, Л.Й. Киричука, Ю.І. Мателешка і зараз відчувається на експонатах, виставлених в залах зоологічного музею УжНУ.

Понад 40 років життя віддав рідному музею Юрій Іванович Мателешко. Чудовий таксидерміст-професіонал, що вчився цій справі у кращих фахівців Радянського Союзу в зоологічному музеї Московського державного університету, він виготовив близько 500 виставкових і понад 1000 фондкових експонатів. Юрій Іванович володів секретами роботи з крупними тваринами, за що його навіть було запрошено Міністерством культури СРСР на зйомки італійсько-радянського кінофільму „Битва під Ватерлоо” для виготовлення 10 чучел коней.

Глибокий слід полишений і подружжям викладачів-зоологів біологічного факультету Ужгородського університету – Іллею Івановичем Колюшевим і Катериною Кузьмівною Власовою. Ілля Іванович був беззмінним куратором зоомузею з часу приїзду в Ужгород, аж до самої смерті в 1967 році. А Катерина Кузьмівна відзначалась тим, що постійно турбувалась проблемами музею та його колективу, допомагала їм словом і ділом. Після виходу на пенсію другого за ліком директора біозоомузею М.Я. Кучеренко, на доцента К.К. Власову ректором університету було покладено керівництво музеєм на період, допоки не підбереться відповідна кандидатура.

Зоологічний музей Ужгородського університету, створений у 1945 році практично на голому місці, за відносно короткий період став серйозним і солідним науково-освітнім осередком. Зусиллями кількох поколінь ентузіастів, згаданих нами вище, він виріс у визнаний не тільки в Україні але і за її межами навчально-виховний, науковий і еколого-натуралістичний зоологічний центр.

Понад 5 тисяч виставкових експонатів в експозиційних залах з усіх континентів світу і Карпатського регіону, більш ніж 150 тисяч екземплярів різноманітних представників тваринного світу у наукових фондах – це неоцінене наукове багатство зоологічного музею сьогодні. Але складалось, формувалось і зростало це багатство по крупинах, поволі і неабиякими зусиллями великої кількості зацікавлених осіб не тільки з Ужгородського університету, але й без перебільшення з цілого колишнього Радянського Союзу.

Активну конструктивну позицію зайняло колишнє Міністерство вищої освіти СРСР, яке зобов'язало зоомузеї окремих вищих навчальних закладів країни допомогти експонатами новоствореному біозоомузею УжДУ. Прохання про допомогу були направлені і до провідних академічних установ зоологічного профілю. Активний пошук ділових партнерів постійно проводився і керівниками нашого музею. Співробітники не тільки самі збирали зоологічний матеріал по всьому Закарпаттю, але й постійно виїздили до провідних вітчизняних музеїв, переймали досвід, навчалися, привозили експонати для поповнення експозиції.

З щирою вдячністю хочеться назвати ті наукові і науково-освітні установи колишнього Радянського Союзу, які відгукнулися на прохання молодого західноукраїнського університету, реально допомогли зоо-

логічному музею не тільки розвиватися, а й відбутися:

– Зоологічний музей Зоологічного інституту АН СРСР (м. Ленінград);

– Зоологічний музей Інституту зоології і паразитології АН Литовської РСР (м. Вільнюс);

– Державний природознавчий музей АН Української РСР (м. Львів);

– Зоологічний музей Московського державного університету;

– Зоологічний музей Київського державного університету;

– Зоологічний музей Кишинівського державного університету;

– Зоологічний музей Томського державного університету;

– Зоологічний музей Горьківського університету;

– Зоологічний музей Самаркандського державного університету;

– Зоологічний музей Одеського державного університету;

– Зоологічний музей Харківського державного університету;

– Біологічна станція Інституту гідробіології АН УРСР (м. Одеса);

– Біологічна станція Одеського державного університету (м. Красноморськ);

– Державний заповідник "Асканія Нова";

– Астраханський державний заповідник;

– Південно-Сахалінський державний заповідник;

– Державний заповідник "Кизил Агач" (Азербайджан);

– Китобійна флотилія "Слава" (м. Одеса).

Посильну і значиму допомогу у збагаченні експозиції надали і окремі закарпатські середні школи: Ужгородська №2, Мукачівська №1, Берегівська №1, Коропецька, які презентували цінні матеріали своїх біологічних кабінетів. Зрозуміло, що участь кожної з цих інституцій у становленні зоологічного музею Ужгородського університету різна і неоднакова. Проте, в будь якому випадку вона цінна вже своєю участю.

На окрему і особливу вдячність заслуговують імена тих людей, які, проникнувшись ідеєю важливості, своєю громадянською позицією, сприяли збагаченню експозиції університетського зоомузею. Колекції, опудала і окремі екземпляри тварин передавались в дарунок від приватних осіб, що гостро уболівали за долю молодого навчального закладу, за можливість зібрати при біологічному факультеті колекцію тварин для сучасників і матеріал для пізнання та порівняння прийдешнім поколінням. На жаль, тлінні папери архівних документів не донесли до нас всіх прізвищ і відомостей про них: Ісаков, А.І. Колюшев, мисливець Стандер, Іллеш, Пінчук, С.Я. Ормош, Бабидорич, Е.О. Грабар, Назаров, голубар Мондич, Колишкіна, О.М. Григор'єв, В.О. Чумак, Назаров та ін. Серед них і два видатні радянські ентомологи – ленінградські професори О.Л. Крижановський і Г.С. Медведєв, що подарували для музею колекції комах Середньої Азії і Кавказу. Експонати з приватних колекцій викладачів-зоологів УЖДУ І.І. Колюшева, К.К. Власової, О.Р. Довганя, Ю.І. Крочка, колишнього завідувача кафедри мікробіології УЖДУ доцента В.С. Петруса, колишнього директора біозоомузею УЖДУ О.Є. Лугового також прикрасили експозицію музею.

Унікальну значимість мають колекції рогів копи-

тних та тропічних комах, які зібрав у кінці дев'ятнадцятого століття відомий ужгородський натураліст і колекціонер, гімназійний професор С. Лаудон. Ці експонати були куплені для музею від сім'ї Лаудона за мізерну, символічну ціну. Велику наукову цінність представляють ентомологічні колекції: жуків-турунів фауни Закарпаття В.І. Пономарчук, напівтвердокрилих комах Українокарпатського регіону Г.М. Рошка, комах-ентомофагів короїдів Українських Карпат А.А. Гіріца, що зберігаються у фондах музею.

Сьогодні зоологічний музей Ужгородського національного університету, що вже давно виріс із допоміжної навчальної структури біологічного факультету, став визначним науковим, освітньо-виховним і еколого-пропагандистським центром Закарпаття. На базі його матеріалів навчаються студенти-біологи і учні загальноосвітніх шкіл області.

Щорічно музей відвідують тисячі екскурсантів. Експозиційні і фондові колекції використовуються для написання дипломних робіт, дисертацій, монографій студентами та зрілими науковцями не тільки з України, але і з інших країн. А ще, музей є справжнім банком доволі повної колекції тварин Українських Карпат, що вже має неocenенну вагу. Для прийдешніх поколінь цей банк тварин стане унікально безцінним. Все це багате надбання кількох поколінь ентузіастів-зоологів зараз тісно розміщене в трьох експозиційних залах корпусу фізичного факультету та трьох фондovих кімнатах у будинку навпроти. І вже мало хто може зі смутком згадати кращі часи Зоологічного музею, що з сорокових до шістдесятих років розміщувався у старовинній просторій будові на вулиці Капітульній, 18.

Із 1967 р. Зоологічний музей розташований в приміщенні першого «хмарочосу» Ужгорода, що вирізнявся оригінальним планом будівлі. З 1912 по 1946 рр. споруда належала Монастирю Чину Святого Василя Великого. Згідно з постановою Закарпатського облвиконкому і бюро Обкому КП(б)У від 7 серпня 1946 р. будівлю монастиря закріпили за УжДУ. Як свідчить довідка КП «Бюро технічної інвентаризації м. Ужгород» від 15 травня 2012 р., будівля монастиря перебувала на балансі ДВНЗ «УжНУ» з 1952 р.

Щоденні турботи колективу співробітників – це догляд за експонатами та їх поповнення, проведення наукової каталогізації фондів та експозиційних матеріалів і проведення екскурсій для школярів, студентів, відвідувачів із Закарпаття, інших областей України, із-за кордону. Іде до завершення робота над каталогом „Фондові колекції птахів” та методичного посібника „Роль зоологічних музеїв у вихованні підрастаючого покоління”. А в близькій перспективі – розширення експозиційних площ і створення на базі зоологічного музею – музею Природи, що стане потужним центром екологічного виховання населення.

Завідувачі Зоологічного музею

За понад 70-річну історію директорували:

- К. Г. Нестеренко,
- М. Я. Кучеренко,
- В. П. Маслова,
- М. П. Макара,
- Ю. Ю. Попович,
- М. Й. Келентей,
- В. С. Талпош,

- О. Є. Луговой,
- Л. Й. Киричук,
- Ю. І. Мателешко,
- Л. А. Потіш,
- І. І. Козуб,
- О. М. Бокотей,
- А. А. Крон

**НАЗЕМНІ ХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ ЧЕРВОНОЇ
КНИГИ УКРАЇНИ, ЩО ПРИСУТНІ В
ЕКСПОЗИЦІЇ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ**

(словник українсько-латинсько-англійсько-
угорськими мовами)

ССАВЦІ *MAMMALIA* EMLŐSÖK

КОМАХОЇДНІ *EULIPOTYPHILA* ROVAREVŐK

Білозубка білочерева *Crocidura leucodon* Bicoloredshrew
Mezei cickány

Мідиця (бурозубка) альпійська *Sorex alpinus*
Alpineshrew Havasi cickány

Хохуля руська (звичайна) *Desmana moschata* Russian
desman Keleti pézsmacickány

КАЖАНИ *CHIROPTERA* DENEVÉREK

Підковик малий *Rhinolophus hipposideros* Lesser horse-
shoe bat Kis patkósdenevér

Підковик великий *Rhinolophus ferrumequinum* Greater
horseshoe bat Nagy patkósdenevér

Довгокрил звичайний *Miniopterus schreibersii* Common
bent-wing bat Hosszúszárnyú denevér

Нічниця гостровуха *Myotis blythii* Lesser mouse-eared
bat Hegyesorrú denevér

Нічниця велика *Myotis myotis* Greater mouse-eared bat
Közönséges denevér

Вухань звичайний *Plecotus auritus* Brown long-eared bat
Barna hosszúfülű-denevér

Вечірниця дозріра (руда) *Nyctalus noctula* Common noc-
tule Rőt koaridenevér

Нетопир звичайний *Pipistrellus pipistrellus* Common
pipistrelle Közönséges törpedenevér

Кажан пізній *Eptesicus serotinus* Serotine bat
Közönséges késeidenevér

ЗАЙЦЕПОДІБНІ LAGOMORPHA NYÚLALAKÚAK

Засць білий *Lepus timidus* Mountain hare Havasi nyúl

ГРИЗУНИ RODENTIA RÁGCSÁLÓK

Мишівка лісова *Sicista betulina* Northern birch mouse
Északi szöcskeegér

Тушкан великий *Allactaga major* Greatjerboa Nagy
lófejű ugróegér

Ховрах європейський *Spermophilus citellus* European
ground squirrel Közönséges ürge

Ховрах крапчастий *Spermophilus suslicus* Speckled
ground squirrel Gyöngyös ürge

Сліпак білозубий *Nannospalax leucodon* Lesser blind
mole-rat Nyugati földikutya

Хом'як звичайний *Cricetus cricetus* European hamster
Közönséges hörcsög

Сліпачок звичайний *Ellobius talpinus* Northern mole
vole Északi anyajegy

Нориця (полівка) снігова *Chionomys nivalis* European
snow vole Havasi pocok

ХИЖІ CARNIVORA RAGADOZÓK

Ведмідь бурий *Ursus arctos* Brown bear Barna medve

Горностаї *Mustela erminea* Stoat Hermelin

Норка європейська *Mustela lutreola* European mink
Európai nyérc

Тхір лісовий *Mustela putorius* European polecat
Közönséges görény

Видра річкова *Lutra lutra* Eurasian otter Közönséges
vidra

Перегузня *Vormela peregusna* Marbled polecat Tigris
görény

Кіт лісовий *Felis silvestris* European wildcat Vadmacska

Рись *Lynx lynx* Eurasian lynx Európai hiúz

КИТОПОДІБНІ CETACEA CETEK

Дельфін білобокий *Delphinus delphis* Common dolphin
Közönséges delfin

PTAXI AVES MADARAK

ПЕЛІКАНОПОДІБНІ PELECANIFORMES GÖDÉNYALAKÚAK

Пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus* Great white pelican Rózsás gödény

Пелікан кучерявий *Pelecanus crispus* Dalmatian pelican Borzas gödény

ЛЕЛЕКОПОДІБНІ CICONIIFORMES GÓLYAALAKÚAK

Косар *Platalea leucorodia* Eurasian spoonbill Kanalasgém

Коровайка *Plegadis falcinellus* Glossy ibis Batla

Лелека чорний *Ciconia nigra* Black stork Fekete gólya

Чапля жовта *Ardeola ralloides* Squacco heron Üstökösgém

ГУСЕПОДІБНІ ANSERIFORMES LÚDALAKÚAK

Нерозень *Anas strepera* Gadwall Kendermagos réce

Чернь білоока *Aythya nyroca* Ferruginous duck Cigányréce

Гоголь *Bucephala clangula* Common goldeneye Kerceréce

Казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis* Red-breasted goose Vörösnnyakú lúd

Огар *Tadorna ferruginea* Ruddy shelduck Vörös ásólúd

СОКОЛОПОДІБНІ FALCONIFORMES SÓLYOMALAKÚAK

Скопа *Pandion haliaetus* Osprey Halászsas

Шуліка рудий *Milvus milvus* Red kite Vörös kánya

Шуліка чорний *Milvus migrans* Black kite Barna kánya

Лунь польовий *Circus cyaneus* Hen harrier Kékes rétihéja

Лунь лучний *Circus pygargus* Montagu's harrier Hamvas rétihéja

Зміїд *Circaetus gallicus* Short-toed snake eagle Kígyászölyv

- Орел-карлик** *Hieraaetus pennatus* Booted eagle
Törpesas
- Підорлик малий** *Aquila pomarina* Lesser spotted eagle
Békászó sas
- Беркут** *Aquila chrysaetos* Golden eagle Szirti sas
- Сапсан** *Falco peregrines* Peregrine falcon Vándorsólyom
- Лунь степовий** *Circus macrourus* Pallid harrier Fakó ré-
tihéja
- Орлан-білохвіст** *Haliaeetus albicilla* White-tailed eagle
Rétisas
- Сип білоголовий** *Gyps fulvus* Griffon vulture Fakó
keselyű

- КУРОПОДІБНІ *GALLIFORMES* ТУЇКАЛАКÚАК
- Тетерук** *Lyrurus tetrix* Black grouse Nyírfajd
- Глушець** *Tetrao urogallus* Western capercaillie Siketfajd
- Орябок** *Tetrastes bonasia* Hazel grouse Császármadár

- СИВКОПОДІБНІ *CHARADRIIFORMES* ЛІЛЕАЛАКÚАК
- Кулик-довгоніг** *Himantopus himantopus* Black-winged
stilt Gólyatöcs
- Баранець великий** *Gallinago media* Great snipe Nagy
sárszalonka
- Кульон великий** *Numenius arquata* Eurasian curlew
Nagy póling
- Кульон середній** *Numenius phaeopus* Eurasian whimbrel
Kis póling
- Крячок каспійський** *Hydroprogne caspia* Caspian tern
Lócsér
- Крячок малий** *Sterna albifrons* Little tern Kis csér
- Чоботар** *Recurvirostra avosetta* Piedavocet Gulipán

- ГОЛУБОПОДІБНІ *COLUMBIFORMES*
GALAMBALAKÚАК
- Голуб-синяк** *Columba oenas* Stock dove Kék galamb
- СОВОПОДІБНІ *STRIGIFORMES* BAGOLYALAKÚАК
- Пугач** *Bubo bubo* Eurasian eagle-owl Uhu

- Сова болотяна** *Asio flammeus* Short-eared owl Réti fülesbagoly
Совка *Otus scops* Eurasian scops owl Füleskuvik
Сич волохатий *Aegolius funereus* Boreal owl Gat-yáskuvik
Сичик-горобець *Glauclidium passerinum* Eurasian pygmy owl Európai törpekuvik
Сова довгохвоста *Strix uralensis* Ural owl Uráli bagoly
Сова бородата *Strix nebulosa* Great grey owl Szakállas bagoly
Сипуха *Tyto alba* Barn owl Gyöngybagoly

СИВОРАКШЕПОДІБНІ CORACIIFORMES

SZALAKÓTAALAKÚAK

- Сиворакша** *Coracias garrulus* European roller Szalakóta

ДЯТЛОПОДІБНІ PICIFORMES HARKÁLYALAKÚAK

- Жовна зелена** *Picus viridis* European green woodpecker Zöld küllő
Дятел білоспинний *Dendrocopos leucotos* White-backed woodpecker Fehérhátú fakopáncs
Дятел трипаллий *Picoides tridactylus* Eurasian three-toed woodpecker Háromujjú höcsik

ГОРОБЦЕПОДІБНІ PASSERIFORMES

VERÉBALAKÚAK

- Сорокопуд сірий** *Lanius excubitor* Great grey shrike Nagy örgébic
Шпак рожевий *Sturnus roseus* Rosy starling Pásztormadár
Скеляр строкатий *Monticola saxatilis* Common rock thrush Kövirigó

ПЛАЗУНИ REPTILIA HÜLLŐK

- Ящірка зелена** *Lacerta viridis* European green lizard Zöld gyík
Мідянка звичайна *Coronella austriaca* Smooth snake Rézsikló

Полоз лісовий *Zamenis longissimus* Aesculapian snake
Erdei sikló

ЗЕМНОВОДНІ *AMPHIBIA* КÉTÉLTŰEK

Саламандра плямиста *Salamandra salamandra* Fire salamander Foltos szalamandra

Тритон альпійський *Mesotriton alpestris* Alpine newt
Alpesi gőte

Тритон карпатський *Lissotriton montandoni* Carpathian newt Kárpáti gőte

Кумка жовточерева *Bombina variegata* Yellow-bellied toad Sárgahasú unka

Прудка жаба *Rana dalmatina* Agile frog Erdei béka

Зміст

ВСТУП	3
МОРСЬКІ БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ.....	4
НАЗЕМНІ БЕЗХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ.....	6
КРУГЛОРОТІ ТА РИБИ.....	10
ЗЕМНОВОДНІ.....	13
ПЛАЗУНИ.....	17
ЕКЗОТИЧНІ ПТАХИ.....	20
ПТАХИ КАРПАТСЬКОГО КРАЮ ТА КОЛЕКЦІЯ А. ГРАБАРА.....	23
МИСЛИВСЬКІ ПТАХИ.....	26
ЕКЗОТИЧНІ ССАВЦІ.....	29
ССАВЦІ КАРПАТ ТА ПРИЛЕГЛИХ ТЕРИТОРІЙ	32
ІСТОРІЯ ЗООМУЗЕЮ УжНУ.....	37
НАЗЕМНІ ХРЕБЕТНІ ТВАРИНИ ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ, ЩО ПРИСУТНІ В ЕКСПОЗИЦІЇ ЗООЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ.....	48

**Луговой О.Є., Луговой О.О., Крон А.А.,
Рошко В.Г.**

**Залами Зоологічного музею УжНУ
(Путівник)**

За редакцією: Крон А. А., Луговой О.О.

Верстка: Росоляник О.В.

Ілюстрації: Луговой О.О.

Обкладинка: Росоляник О.В.

Автори щиро вдячні усім, хто причетний до появи у світ цього путівника.

Висловлюємо щиро подяку за підтримку:

ГО «Соціально-природниче об'єднання «ЕКОТОН»

ГО «Ужгородська асоціація громадян міст-побратимів»

Corvallis Sister Cities Association

Наша адреса:

Зоологічний музей

Ужгородський національний Університет

вул. Волошина, 54,

м. Ужгород, 88000, Закарпатська область

Тел.: +38(0312)616650

https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/museums-zoo_museum

<http://lucanus.org.ua/zoomuz/index.htm>

zoo-museum@uzhnu.edu.ua

Видавництво «Патент»

CORVALLIS

КОРВАЛЛІС
STANDS WITH ПІДТРИМУЄ

UZHGOROD
УЖГОРОД

КОРВАЛЛІС, США МІСТА-ПОБРАТИМИ З 1989 РОКУ УЖГОРОД, УКРАЇНА